

Vipa går en usikker framtid i møte

Vipa var «Årets Fugl» i 2012, og NOF iverksatte en landsdekkende kartlegging av artens hekkeforekomst dette året. I denne artikkelen oppsummerer vi resultatene fra kartleggingen, som dokumenterer store bestandsreduksjoner i mange fylker. Blant annet har det vært en nedgang på hele 83 % i Vest-Agder siden 1994. Situasjonen ser også alvorlig ut i artens kjerneområder i Rogaland. De samlede resultatene fra kartleggingen viser at det er all grunn til bekymring for vipas framtid her til lands!

Av Oddvar Heggøy og Ingar Jostein Øien

Som for flere andre fuglearter tilknyttet kulturlandskapet er det all grunn til bekymring for vipas fremtid i Norge. Dette kommer tydelig fram av oppsummeringen av «Årets Fugl»-kartleggingen NOF gjennomførte i 2012. Faktorer tilknyttet intensivering i jordbruket regnes som den største trusselen mot dagens norske vipebestand. Foto: Ingar Jostein Øien.

Vipa *Vanellus vanellus* fikk i 2012 den tvilsomme æren av å bli den første arten som er valgt til «Årets Fugl» to ganger. Begrunnelsen for dette var tydelige indikasjoner på en vedvarende negativ bestandsutvikling for arten fra flere deler av landet. Dette vises blant annet i overvåkingsdata fra takseringsprosjekter som «Overvåking av fugler i jordbrukets kulturlandskap (3Q)» (Pedersen 2011) og «Terrestrisk overvåking – Ekstensiv overvåking av fugl (TOV-E)» (Kålås mfl. 2014), samt i data for trekkende og hekkende vipen på Lista i Vest-Agder og Jæren i Rogaland (Olsen 2012, Byrkjedal mfl. 2012a). Den nedadgående trenden i den norske vipebestanden følges også av negativ bestandsutvikling for flere andre arter tilknyttet kulturlandskapet i senere tid, inkludert storspove, sanglerke og gulspurv (Kålås mfl. 2014).

Bestandsforhold i Europa

Bestandsutviklingen for vipe i Europa har fulgt to hovedtrender de siste 150 årene: En lang periode med økning, fra slutten av 1800-tallet og fram mot tidlig

1970-tall, etterfulgt av en kraftig nedgang (Shrubbs 2007). Til tross for at det i andre halvdel av forrige århundre både var en sterk økning i antall ornitologer og en stor forbedring i telleteknikker, er det liten tvil om at det var en stor vekst og ekspansjon i vipebestandene i Nord-Europa fram mot starten av 1970-tallet. Ekspansjonen var særlig markert både i antall og utbredelse fra 1940-tallet i Skandinavia og Russland (Vous 1960). Denne bestandsøkningen skyldtes hovedsakelig tre faktorer: (1) Klimaendring fra ca. 1870 fram til ca. 1940 (færre kalde vintre fram til ca. 1950 og dermed økt vinteroverlevelse (Harris 1964). (2) Positiv habitatendring (hovedsakelig i Fennoskandia). (3) Opphør av etterstrebelser: Vipa var tidligere en vanlig jaktbar art i Danmark og Nederland (både fangst og jakt i hekketida foregikk i stor stil) (Shrubbs 2007), og vipeegg ble systematisk innsamlet for mat. I følge Newton (1895) ble hele 800 000 vipeegg årlig importert til London fra Friesland i Nederland i 1870-årene! Da det ble slutt på den omfattende eggankingene

økte produktiviteten, og vipe kunne kolonisere nye områder.

I Michael Shrubbs monografi om vipe fra 2007 ble den totale bestanden i Europa anslått til 1,6 - 2,8 millioner par. Av dette er 30-40 % antatt å hekke i Russland (Shrubbs 2007). Bestandstettheten er ikke vurdert til å være så høy i Russland, så den store andelen der skyldes det enorme landarealet. De høyeste hekketetthetene ble i glansdagene påvist i Nordvest-Europa, og særlig i Nederland med > 1200 par/100 km² dyrket mark (Glutz von Blotzheim mfl. 1975)! Vipebestanden i Nederland hekker i flommarkene som dannes etter kunstig landheving av grunne sjøområder. Disse områdene har et regulert vannregime, og resultatet av dette er et optimalt hekkehabitat med en fattig pattedyrfauna og følgelig få reirpredatorer (Beintema & Müskens 1987, Tucker & Evans 1997).

Gjennom 1980- og 1990-tallet ble det dokumentert en gjennomsnittlig nedgang på ca. 35 % i Europa. Bestandsnedgangen har vært aller størst (≥ 50 %) i Storbritannia, Danmark,

Tyskland og Finland (Shrubbs 2007). Strandengene i Skandinavia og Finland som var beitet av krøtter var viktige vipehabitater (Møller 1975, Larsson 1976). Tetthetene f.eks. i Finland var på 1960- og 1970-tallet oppe i 54-71 par/km² (Soikelli 1965, Soikelli & Salo 1979). Disse områdene er nå i stor grad forlatt av viper etter opphør av beiting.

Bestandsforhold i Norge

Vipas utbredelse i Norge var i jevn framgang fra starten av 1900-tallet, og i likhet med Europa for øvrig ekspanderte arten spesielt kraftig i årene fram mot 1970. Bestandsstørrelsen i Norge var trolig på sitt høyeste i årene som fulgte, og ble i 1981 anslått til 58 000 par (Kålås & Byrkjedal 1981). Dette bestandsestimatet baserte seg på tetthetsberegninger, og tok utgangspunkt i publiserte vippetettheter fra Sverige (Ulfstrand & Högstedt 1976).

Tidlig på 1990-tallet så man imidlertid tegn til en viss tilbakegang i visse deler av landet (Kålås 1994). Vipa ble valgt til «Årets Fugl» for første gang i 1994, og i den forbindelsen igangsatte NOF en kartlegging av arten i Norge. Resultatene fra denne kartleggingen ble oppsummert i Vår Fuglefauna (Larsen & Sandvik 1994), og viste tydelige tegn til tilbakegang i vipebestanden i Sør-Norge. I Nord-Norge var situasjonen fremdeles preget av stabilitet. Hekkebestanden ble ved utgivelsen av *Norsk fugleatlas* i 1994 vurdert til 40 000 – 80 000 par (Gjershaug mfl. 1994). Grunnlaget for dette estimatet er ikke gjort rede for, men trolig baserte det seg på estimatet fra Kålås & Byrkjedal (1981). Til tross for tydelige tegn til tilbakegang i 1994, antok man ti år senere at artens bestandsutvikling i Norge i perioden 1970-2000 var stabil eller kun svakt nedadgående (BirdLife International 2004). Blant annet støttet seks år med vippetellinger på Jæren opp om denne konklusjonen (Byrkjedal mfl. 2003). Man benyttet seg derfor igjen av bestandsestimatet fra Gjershaug mfl. (1994; BirdLife International 2004).

I 2006 kom vipa for første gang inn på den norske rødlista, hvor den ble kategorisert som «nær truet» (NT) på bakgrunn av meldinger om bestandsnedgang fra flere deler av landet (Kålås mfl. 2006). Rapporter om en fortsettende bestandsnedgang, blant annet i Trøndelag, Møre og Romsdal, Rogaland, Aust-Agder og Vest-Agder, medførte at vipa også ble kategorisert som NT på den neste rødlista i 2010, basert på kriteriet A2ac. Dette kriteriet forutsetter en forutgående bestandsreduksjon på 15-30 % i løpet av de siste 15 år, på bakgrunn av direkte observasjoner, redusert forekomstareal,

Vipa tilpasset seg menneskeskapte gresshabitater når den i sin tid ekspanderte i Europa fra sine opprinnelige hekkeområder i Sør-Russland og Sentral-Asia. Der var det gress-steppe med kort, nedbeitet vegetasjon og nærliggende dammer og våtmark som var hekkehabitatet. Foto: Ingar Jostein Øien.

utbredelsesområde og/eller forringet habitatkvalitet (Kålås mfl. 2010).

Vipas hekkehabitater

Vipa kommer opprinnelig fra steppesområdene i Sør-Russland og Sentral-Asia. Det opprinnelige hekkehabitatet var naturlig gress-steppe med kort, nedbeitet vegetasjon for plassering av reiret, med grunne dammer i nærheten med rikelig næring for ungene. Slik naturlig gress-steppe er imidlertid nesten fraværende i Europa i dag (Beintema & Müskens 1987), og vipa har dermed tilpasset seg menneskeskapte gresshabitater under koloniseringen vestover. De beste menneskeskapte vipehabitaterne er fuktig gresseng som produserer dyrefôr for beite eller høsting (Shrubbs 2007). Opphør av beite fører som regel til gjengroing og tap av egnet hekkehabitat for vipe. For eksempel har dette i stor grad skjedd på strandengene i Skandinavia. I Finnmark finnes den marginale vipebestanden fortsatt hovedsakelig på naturlig fuktig strandeng (egne observasjoner). Disse beites imidlertid fremdeles av tamrein.

I Storbritannia og Danmark foretrekker vipa vårharvet mark, og unngår områder med høstpløying og sådd hvet. Vårharvingen har imidlertid gått ned med 60 % til fordel for høstpløying/harving, noe som har bidratt vesentlig til bestandsnedgangen. Shrubbs (1990) påviste en sterk sammenheng mellom reduksjon i vipebestanden og nedgang i vårsådde kornavlinger i England og Wales.

Kartleggingen i 2012

Metodikken som ble brukt som utgangspunkt for kartleggingen av vipa i Norge i 2012 er nærmere beskrevet i Ranke & Øien (2012). I korte trekk ble NOFs medlemmer oppfordret til å legge inn alle observasjoner av vipe i Rapporteringssystemet for fugler - Artsobservasjoner (<http://artsobservasjoner.no/fugler>), med registrert aktivitet (f. eks. hekkestatus) og opplysninger om habitat i kommentarfeltet. Det ble også oppfordret til å legge inn eldre observasjoner og hekkefunn med nøyaktig dato, for å kunne sammenlikne med forekomsten i 2012. NOFs medlemmer ble i tillegg oppfordret til å legge inn andre arter tilknyttet kulturlandskapet som ble observert under viperregistreringene, for dermed å kunne undersøke om disse var mer eller mindre tilstedeværende enn vipa i de samme habitatene.

Oppsummering av resultater

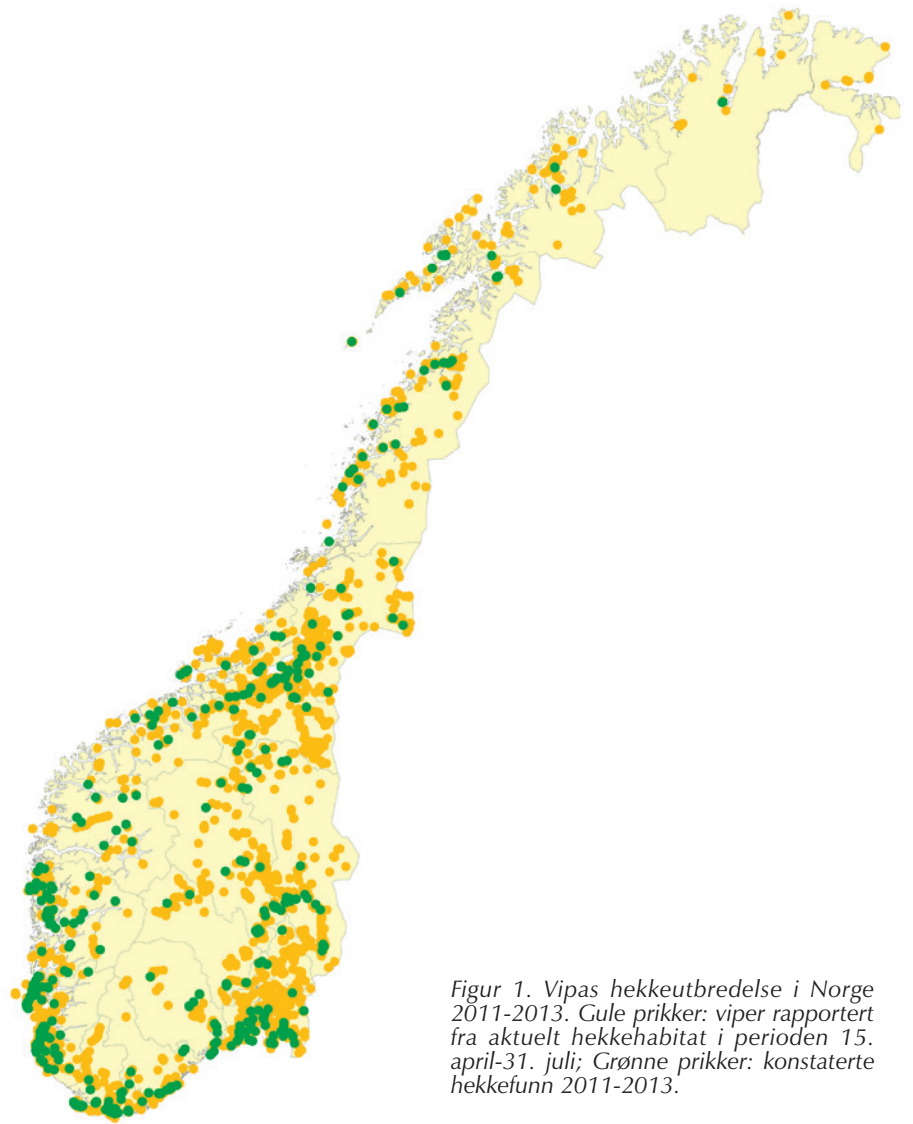
I overkant av 10 500 vipeobservasjoner fra 2012 er rapportert i Artsobservasjoner. Av disse var 1730 observasjoner hvor hekkekriterier ble registrert. For å supplere observasjonsmaterialet fra 2012, gjennomgikk vi også vipeobservasjoner fra 2011 og 2013. Dette ga en samlet datamengde på rundt 30 000 observasjoner, hvorav 4192 var observasjoner med registrerte hekkekriterier. Det samlede datamaterialet fra 2012 var kun marginalt høyere enn for de to andre årene. Antallet observasjoner med registrerte hekkekriterier var derimot en del høyere i 2012 enn i 2011 (1141) og 2013 (1262). Både i Rogaland og i

Vest-Agder hadde vipekartleggingen svært god dekning, mens dekningen i de øvrige fylkene var mer varierende.

En stor andel av observasjonene fra åpenbare hekkelokaliteter ble rapportert uten hekketriterier, og det var derfor nødvendig å gå gjennom samtlige vipefunn fra den aktuelle hekketiden (definert som 15. mars-31. juli) for å fange opp alle mulige hekkeplasser (figur 1). Vi regnet vipen observert på aktuelle hekkelokaliteter etter 15. april som mulige hekketugler, i likhet med metodikken beskrevet i Olsen (2012). Enkeltindivider ble også medregnet, ettersom rugende hunner ofte kan være vanskelig å lokalisere når gresset har begynt å gro. Stasjonære par rapportert gjentatte ganger fra en enkeltlokalitet i tiden før 15. april ble også regnet som mulige hekkepar. For lokaliteter med funksjon både som hekke- og rasteområde ble kun stasjonære individer i mai regnet som mulige hekketugler. Observasjoner fra juli ble bare medregnet hvis disse gjaldt konkrete hekketugler. Noen unntak fra disse retningslinjene ble gjort for høyereliggende områder og områder i innlandet. Framgangsmåten medfører selvsagt en risiko for at en del fugler som kun er på gjennomreise medregnes blant de hekkende parene, men i de fleste tilfeller veies nok dette opp av at mange hekkelokaliteter ikke ble besøkt mellom 2011 og 2013 i mange av fylkene.

I de fleste tilfellene har vi tatt utgangspunkt i tetthetsberegninger (par/km² jordbruksland) ved estimering av fylkesbestandene. I enkelte tilfeller har vi imidlertid også beregnet tettheten av «kolonier» innenfor et godt undersøkt definert område (f.eks. en kommune). Denne kan benyttes for å beregne antall «kolonier» i et større geografisk område, og det gjennomsnittlige antallet vipepar per «koloni» i det samme området kan så brukes for å estimere fylkesbestandene. En slik metode vil kunne utjevne effekten av regionale forskjeller i kolonistørrelse. Vi innhentet kommune- og fylkesvise oversikter over samlet areal jordbruksland (samlet areal fulldyrka jord, overflatedyrka jord og innmarksbeite) fra Norsk institutt for skog og landskaps arealstatistikker fra 2013 (Norsk institutt for skog og landskap 2014). I motsetning til tetthetsdataene som var utgangspunkt for vipeestimatet til Kålås & Byrkjedal (1981) har vi ikke inkludert «myr» i tetthetsberegningene, ettersom dette hekketuglet kun ser ut til å være benyttet av en relativt liten del av dagens norske vipebestand.

Som mange andre vadefugler hekker vipa gjerne i løst definerte kolonier. Data fra vipestudier på

Figur 1. Vipens hekketugbredelse i Norge 2011-2013. Gule prikker: vipen rapportert fra aktuelt hekketughabitat i perioden 15. april-31. juli; Grønne prikker: konstaterte hekketugfunn 2011-2013.

Jæren viser dette tydelig, ved at 50 % av vipebestanden i et årlig overvåket område hekker på kun 7-14 % av det tilgjengelige hekketughabitatet (Byrkjedal mfl. 2012b). Tetthetsdata bør derfor brukes med forsiktighet, og det er viktig at tettheten som skal brukes til å estimere bestandsstørrelser beregnes for områder med en viss geografisk utstrekning. Å skille mellom territorier og par er en annen utfordring. Polygyni (flerkoneri) er ikke uvanlig hos vipa (Byrkjedal mfl. 1997, Parish & Coulson 1998), og i flere tilfeller er det derfor feil å snakke om antall «par» av denne arten. For enkelthets skyld har vi likevel brukt «antall par» som benevnelse i denne artikkelen. Vi har således betegnet en vipehann med to hunner i sitt territorium som «to par» i vår gjennomgang. Antall territorier vil derfor være noe lavere, noe som er viktig å huske på når antall par omtales i den påfølgende fylkesvise gjennomgangen.

Finnmark

Vipa har aldri vært en særlig vanlig hekketug i Finnmark, selv om den hekketug spredt i de fleste deler av fylket på 1980- og 1990-tallet (Bollingmo & Breiehagen 1977, Kålås 1994, Kålås & Byrkjedal 1981, Myrberget 1962). Vipa har fremdeles en sparsom og spredt bestand i Finnmark, og kun 23 mulige par ble rapportert fra 16 lokaliteter i fylket i perioden 2011-2013. Valdakmyra i Porsanger er fylkets viktigste hekkelokalitet med 3-6 par. Selv om Finnmark er godt besøkt av fugleinteresserte sommerstid, er det med tanke på det store arealet utvilsomt noen uoppdagete hekkelokaliteter i fylket. Det er derfor godt mulig at fylkesbestandene ligger i intervallet 30-50 par.

Troms

Datamaterialet fra *Norsk fugleatlas* ble supplert med en del ny informasjon i hekketugatlas for Troms fra 2004,

hvor det ble rapportert om hekking i til sammen 135 ruter. I ytterligere 17 ruter ble det rapportert om sannsynlig eller mulig hekking. På bakgrunn av dette ble vipa omtalt som en relativt vanlig hekkefugl i kystnære områder av Troms, men med lavere tetthet nord for Lyngfjorden (Strann & Bakken 2004). I Artsobservasjoner er arten kun rapportert fra 41 mulige hekke-lokaliteter i perioden 2011-2013, hvor et maksimalt på 61 par hadde tilhold. Disse tallene preges høyst sannsynlig av underreportering, selv om Strann & Bakken (2004) også antyder en negativ bestandsutvikling i fylket etter 1990. Vi anser det som sannsynlig at fylkesbestanden teller i overkant av 100 hekkende par, og trolig ligger den i intervallet 100-200 par.

Nordland

Meyer (2004) omtalte vipa som «mer eller mindre vanlig i hele fylket», inkludert lavereliggende fjellområder. Bestandsutviklingen i Nordland var, i likhet med Finnmark og Troms, tilsynelatende stabil under kartleggingen av «Årets Fugl» i 1994 (Larsen & Sandvik 1994). Allerede på starten av 2000-tallet var det likevel tydelig tegn til tilbakegang (Meyer 2004). Kartleggingsaktiviteten var god i flere deler av fylket i 2012, og 310 mulige par ble rapportert fra 144 aktuelle hekke-lokaliteter mellom 2011 og 2013. Antall par i 1994 ved åtte av lokalitetene ligger også inne i Artsobservasjoner. Ved fem av disse lokalitetene har det vært en nedgang, mens antallet er stabilt ved to lokaliteter. Ved den siste lokaliteten har antall par økt, men samlet har det vært en nedgang på 40 %. Ingen indikasjoner på hekking ble rapportert fra kommunene Værøy, Vevelstad, Tysfjord, Træna, Tjeldsund, Steigen, Moskenes, Lødingen, Lurøy, Leirfjord, Hamarøy, Grane, Brønnøy, Bindal og Beiarn. Dette skyldes nok til dels underreportering, selv om mye tyder på at vipa er tilnærmet fraværende fra enkelte kommuner. I Herøy er nok tettheten spesielt høy (3,35 par/km² jordbruksland), men hvis vi bruker tettheten fra kommunene Bodø, Dønna, Nesna, Lurøy, Træna og Fauske (0,66 par/km² jordbruksland) som grunnlag for å beregne bestanden i resten av fylket, gir dette 492 par. Vi foreslår på dette grunnlaget en bestand på mellom 400 og 600 par for Nordland.

Nord-Trøndelag

Trøndelagsregionen er nok sammen med Sør-Vestlandet det viktigste hekkeområdet for vipa i Norge. Til sammen 474 mulige par ble rapportert fra 210 aktuelle hekke-lokaliteter i Nord-

De viktigste hekkeområdene for vipa i Norge i dag er Trøndelag og Sør-Vestlandet, men også her er tilbakegangen tydelig. I artens kjerneområde på Jæren i Rogaland har en tilbakegang på 44 % blitt dokumentert de siste 15 årene, mens ved Grandefjæra i Ørland kommune i Sør-Trøndelag er nedgangen siden 1994 på hele 97%! Foto: Ingar Jostein Øien.

Trøndelag mellom 2011 og 2013. Arten synes å være klart mest tallrik i den midtre og sørlige innlandsregionen. Lierne er en av kommunene med størst tetthet (2,5 par/km² jordbruksland). Fordi en del av fuglene i Lierne hekker i myrlandskap er den egentlige tettheten trolig noe lavere. Fosnes, Flatanger og Vikna er kystkommuner i nordvest hvor det ikke ble rapportert vipa fra aktuelt hekkehabitat i perioden. Dette kan delvis skyldes at det er få fugleinteresserte i området, men det gjenspeiler nok også til en viss grad den reelle situasjonen. Tar man utgangspunkt i vipetettheten i de godt besøkte kommunene Levanger, Steinkjer, Stjørdal og Verdalen (0,58 par/

km²), og ganger med det totale arealet jordbruksland i fylket (913 km²), gir dette et anslag på 526 par. Tettheten i de fire nevnte kommunene er likevel trolig noe høyere enn angitt, da antallet systematiske tellinger her var lavt. Gitt at en del vipa i fylket også hekker i myr kan det nok tenkes at bestanden er større enn antydning over. På bakgrunn av dette foreslår vi en bestand på 500-750 par for Nord-Trøndelag.

Sør-Trøndelag

Et av de mest dramatiske eksemplene på vipas tilbakegang i Norge kommer fra Grandefjæra i Ørland kommune, hvor det i 1994 hekket ca. 150 par.

Vipa foretrekker god tilgang på våtmark gjennom hele året for næringsøk. Drenering, oppdyrking og sammenslåing av teiger gjør at dette habitatet gradvis forsvinner fra mange områder. Foto: Ingar Jostein Øien.

Også Myrberget (1962) omtaler Ørland som et godt vipeområde, og bestanden ble på den tiden anslått til «flere tusen» i kystkommunen. I perioden 2011-2013 ble kun fire mulig hekkende par observert i Grandefjæra, noe som tilsvarer en nedgang på 97 % siden 1994! Ingen viper ble rapportert fra aktuelt hekkehabitat i kystkommunene Roan og Osen, nordvest i fylket, mellom 2011 og 2013. I likhet med Nord-Trøndelag er situasjonen bedre i innlandet. Røros kommune har en av de største tetthetene i fylket (2,26 par/km² jordbruksland), men også Trondheim, Oppdal, Rennebu, Orkdal og Selbu har en del viper. Totalt 492 mulige par ble rapportert fra 259 lokaliteter i perioden. Selv om dekningsgraden var relativt god, er nok enkelte deler av fylket lite besøkt. Observasjonsdata fra kystkommunene Ørland og Bjugn, innlandskommunene Røros, Oppdal og Selbu, og de fjordnære kommunene Trondheim og Rissa gjenspeiler trolig dagens forekomst relativt godt. Brukes tettheten fra disse kommunene (0,77 par/km² jordbruksland) til å beregne fylkesbestanden, gir dette 639 par. Vi foreslår derfor et estimat på 550-700 par for Sør-Trøndelag.

Møre og Romsdal

Fylket er med sine mange fjell og fjorder relativt uoversiktlig, og sammen med moderat observasjonsaktivitet

er det mye som tilsier at 186 mulige vipepar fra 92 aktuelle hekkelokaliteter i fylket kun er en liten del av sannheten. Smøla utmerker seg som kommunen med desidert høyest vipetetthet (2,92 par/km² jordbruksland). Denne tettheten er utvilsomt høyere enn gjennomsnittet for resten av fylket. Både fra Surnadal og Rindal kommuner er det også rapportert en del viper, og brukes tettheten for disse kommunene (0,92 par/km² jordbruksland) til å beregne fylkesbestanden gir dette et estimat på 602 par. Dette er en tetthet som er en del høyere enn gjennomsnittet for resten av landet (0,63 par/km² jordbruksland), og det er mye som tyder på at den også er høyere enn resten av fylket. Brukes landsgjennomsnittet til å beregne antall par i Møre og Romsdal får vi et estimat på 413 par. Det er derfor godt mulig at bestanden ligger et sted i intervallet 400-600 par, men på bakgrunn av observasjonsmaterialet kan det nok også være en del lavere.

Sogn og Fjordane

Sogn og Fjordane er nok det fylket i Sør-Norge hvor vi vet minst om vipas status, men også her ser det ut til å ha vært en tilbakegang. Ved Bjordal i Høyanger, der ca. 5 par hekket i 1994, ser arten ut til å ha forsvunnet etter 2009. Mye tyder på at vipebestanden i fylket nå er temmelig begrenset, noe som støttes av at arten kun ble rappor-

tert fra 43 passende hekkelokaliteter i perioden 2011-2013. Et totalt antall på 66 mulige par gir i tillegg relativt få par per lokalitet (1,53). De fleste av fuglene ble rapportert fra kommunene Jølster, Førde og Stryn, hvor en gjennomsnittlig tetthet på 0,32 par/km² jordbruksland ble funnet. Brukes denne tettheten til å beregne antall hekkende par i fylket får vi 112 par, som trolig ikke er så langt fra sannheten. Tar man utgangspunkt i tettheten av lokaliteter per jordbruksareal i de tre kommunene og det gjennomsnittlige antallet par per lokalitet i fylket, gir dette et anslag på 133 par. Det vil derfor være rimelig å anta en bestand på 100-150 par i Sogn og Fjordane.

Hordaland

Vipa har i Hordaland tradisjonelt hatt sitt tyngdepunkt i Bergensdistriktet, på Voss og i Etne kommune, men en del lokaliteter finnes også i Nordhordaland og i Øygarden. I 1994 fantes de største koloniene på Haukåsmarkene i Bergen og i området øst for sentrum i Etne kommune (ca 50 par hver). Større kolonier (8-10 par) fantes også på Sandvin i Odda, Espeland i Jondal og Myrkdalsdeltaet i Voss kommune. Øvrige (43) lokaliteter hadde i 1994 1-6 par (Larsen 1994). Vi har derfor et ganske godt kunnskapsgrunnlag for å vurdere bestandsutviklingen i fylket siden den gang.

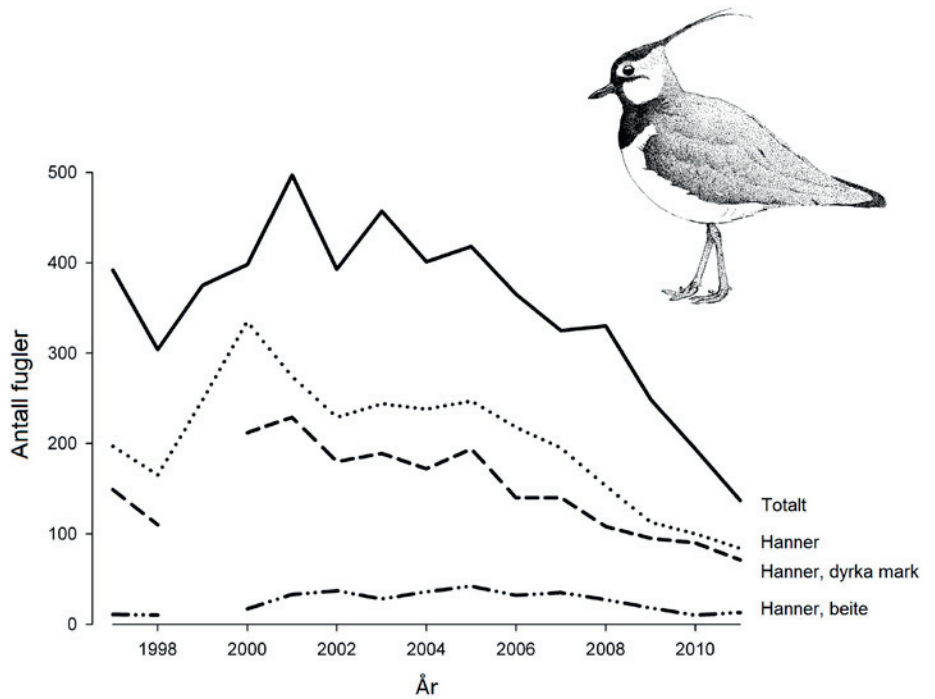
Haukåsmarkene og det omtalte området i Etne var i perioden 2011-2013 fremdeles blant de største koloniene i fylket, men nedgangen siden 1994 er betydelig. Makstall på 11-13 mulige par for hver lokalitet tilsvarer en nedgang på 75-78 %. På Haukåsmarkene gikk imidlertid kun 3 par til hekking i 2012 og 2013. På Sandvin har arten forsvunnet helt som hekkefugl, mens i Myrkdalsdeltaet har 1-3 par hekket de siste årene. Nedgangen her er med andre ord mellom 80 og 100 %. Antallet hekkelokaliteter i Bergen kommune (17) er fremdeles på nivå med hva det var i 1994 (20; Larsen 1994), men de fleste er nå mindre i omfang. For øvrig ble 298 mulige par rapportert fra 121 aktuelle hekkelokaliteter i fylket i perioden 2011-2013. Kartleggingsaktiviteten var god, og de aller fleste kjente hekkelokalitetene for vipe ble besøkt en eller flere ganger i perioden. I tillegg til de nevnte koloniene i Bergen og Etne finnes også større kolonier på Herdla i Askøy, Tjeldstø i Øygarden og Halsnøy i Kvinnherad, som hver har mellom 10 og 15 hekkende par. Selv om dekningsgraden var god i fylket, var det nok også en del enkeltlokaliteter som ikke ble besøkt. Fylkesbestanden ligger derfor trolig i intervallet 300-350 par.

Rogaland

Rogaland står i en særstilling i Norge som det desidert viktigste fylket for vipa. Vi har her også relativt god oversikt over antallet hekkende par (Byrkjedal mfl. 2012a, 2012b, Kvinnesland 2013, Mjøsnes 2014). Byrkjedal mfl. (2012a, 2012b) har over en 15-årsperiode overvåket vipebestanden langs en fast rute på Jæren (figur 2). På bakgrunn av dette ble den totale hekkebestanden på Jæren (definert som kommunene Randaberg, Stavanger, Sandnes, Sola, Klepp, Time og Hå) anslått til å variere mellom 1050 territorier det dårligste året (2011) og 3500 territorier det beste året (2000), med et gjennomsnitt på 2400 territorier for perioden (Byrkjedal mfl. 2012b). Med utgangspunkt i et estimert antall på 1050 hanner/territorier ble den totale hekkebestanden forsiktig anslått til 2415 vipere i 2011. Dette baserte seg på at hver territoriehevdende hann i gjennomsnitt har 1,3 hunner, som et resultat av relativt utbredt polygyni (Byrkjedal mfl. 2012b). Utover dette indikerer tellingene en bestandsnedgang i kjerneområdene på Jæren tilsvarende 44 % i perioden 1997-2012 (Byrkjedal mfl. 2012a).

Totalt 3908 vipere med hekkeatferd ble telt opp i kommunene Klepp, Time og Hå i perioden 2011-2013 av Mjøsnes (2014). Flest vipere ble funnet i Klepp, som sammen med Time og Hå sannsynligvis huser 2/3 av vipebestanden på Jæren (Mjøsnes 2014). Bestanden på Karmøy ble anslått til ca. 200 par både i 2012 og 2013 (Kvinnesland 2013). John Grønning (pers. medd. til K. Mjøsnes) anslår at vipebestanden sør i fylket (Bjerkreim, Eigersund, Lund og Sokndal) nå utgjør < 50 par. Også i dette området har nedgangen vært betydelig. I Ryfylke hekker trolig 0-10 par. På dette grunnlaget, kombinert med spredte observasjoner og muntlige tilbakemeldinger fra øvrige deler av fylket, anslø Mjøsnes (2014) fylkesbestanden til 2700-3300 territorier/par. Dette betyr at sistnevnte regner med en noe større hekkebestand på Jæren enn det som ble anslått av Byrkjedal mfl. (2012b).

Tettheten av vipehanner på dyrka mark, som var utgangspunktet for beregningene til Byrkjedal mfl. (2012b) av vipebestanden på Jæren, var i gjennomsnitt 6,3 per km², men varierte mellom 3,0 og 9,5 per km². For beitemark var tettheten generelt noe lavere (4,6 per km², med variasjoner mellom 1,9 og 7,3 per km²). Variasjonen i gjennomsnittlig tetthet for de to habitattypene mellom ulike kommuner var bemerkelsesverdig lav, og ingen kommuner utmerket seg med spesielt

Figur 2. Antall vipere opptelt langs en fast rute på Jæren i perioden 1997-2011. Antall hannfugler blant ikke-kjønnsbestemte fugler er for enkelte år estimert utfra andelen hanner blant kjønnsbestemte fugler (men ikke for data forbundet med habitat). Habitatdata fra 1999 mangler. Gjengitt fra Byrkjedal mfl. (2012a).

høye eller lave tettheter (Byrkjedal mfl. 2012b). Undersøkelsene til Mjøsnes (2014) viser imidlertid store variasjoner i tetthet mellom forskjellige kommuner. Dette kan være noe av forklaringen på de ulike tallene. Tettheten per areal jordbruksland var klart høyest i Klepp (12,7 par/km²), med lavere tetthet i Hå (5,96 par/km²) og Time (3,15 par/km², gjennomsnitt: 6,97 par/km²). På Karmøy er tettheten ca. 3,20 par/km².

Vest-Agder

Vest-Agder var det eneste fylket hvor det ble gjennomført fullstendige tellinger av hekkende vipe spesifikt i anledningen «Årets Fugl 2012». Dette ga en ypperlig mulighet til å sammenlikne tallene fra 1994, da det også ble gjort en mer eller mindre fullstendig telling (Olsen 1995). Dekningsgraden i 2012 var bortimot 100 %, og dermed hakket bedre enn i 1994. Til tross for dette ble kun 151 vipepar funnet, sammenliknet med 899 par i 1994. Dette tilsvarer en nedgang på over 83 % (Olsen 2012). Vi har her ikke lagt noen innsats i å undersøke situasjonen i 2011 og 2013, da resultatene fra den totale kartleggingen i 2012 trolig gir det mest korrekte bildet av dagens situasjon. På Lista i Farsund har vipebestanden blitt overvåket årlig siden 1994 (figur 3). Nedgangen siden den gang (82 %), fra 365 til 65 hekkende par, tilsvarer omtrent den for

resten av fylket. Fram mot år 2000 var bestanden i økning, og som på Jæren ble dette et toppår. Siden den gang har trenden vært nedadgående, om enn i et enda mer dramatisk omfang enn på Jæren. Farsund hadde fremdeles fylkets høyeste vipe tetthet per areal jordbruksland i 2012 (1,99 par/km²), men også Kristiansand (1,82 par/km²) og Søgne (1,77 par/km²) hadde relativt høye tettheter. Samlet tetthet i fylket var 0,66 par/km² (Olsen 2012).

Aust-Agder

I følge fylkets hekkefuglatlas hekker det trolig «flere hundre individer» i Aust-Agder. Samtidig er det en pågående bestandsnedgang i fylket (Bengtson mfl. 2009). Konstatert hekking ble rapportert fra 42 ruter i atlasprosjektet mellom 1995 og 2004, mens mulig og sannsynlig hekking ble rapportert fra ytterligere 44 ruter. Indikasjoner på hekking ble rapportert fra kun 36 lokaliteter i Aust-Agder mellom 2011 og 2013, hvor til sammen 105 par hadde tilhold. Valle, Bygland, Vegårshei og Risør var alle kommuner uten vipeobservasjoner fra aktuelt hekkehabitat, noe som samsvarer relativt godt med resultatene fra atlasperioden. Øvrige resultater ser også ut til å samsvare med artens utbredelseskart i Bengtson mfl. (2009), og det er derfor godt mulig at innlagte observasjoner i Artsobservasjoner gjen-

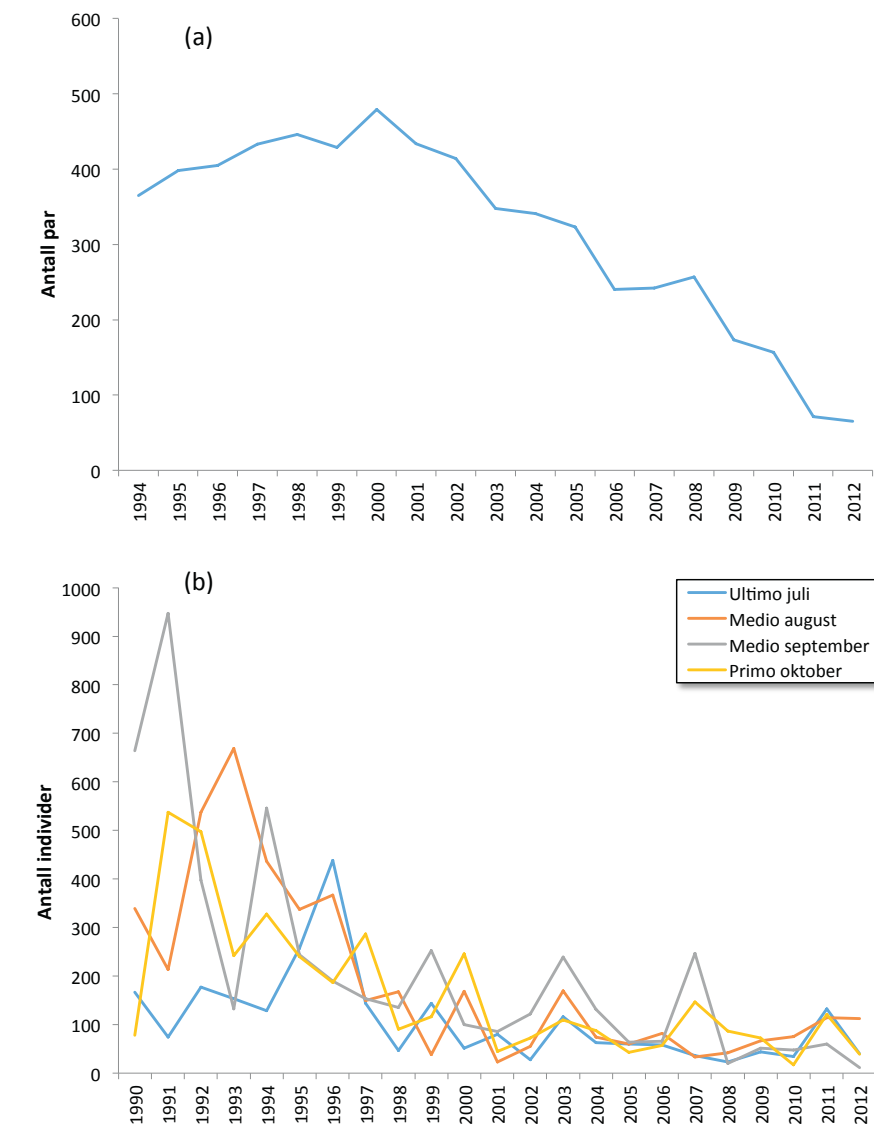
speiler dagens situasjon for arten i fylket. Observasjonsmaterialet for øvrig viser en høyere gjennomsnittlig tetthet (0,73 par/km² jordbruksland) enn i nabofylket Vest-Agder. På bakgrunn av dette foreslår vi en fylkesbestand på 100-150 par.

Telemark

Jomfruland og Stråholmen i Kragerø og Børsesjø i Skien peker seg klart ut som de beste vipelokalitetene i Telemark. På Jomfruland og Stråholmen hekker til sammen ca. 30-35 par, mens ved Børsesjø hekker 15-20 par. Forekomsten for øvrig ser delvis ut til å være konsentrert til kommunene med størst jordbruksarealer. Totalt 117 mulige vipepar ble rapportert fra 36 sannsynlige hekkelokaliteter i perioden 2011-2013. Ingen viper ble rapportert fra aktuelle hekkelokaliteter i kommunene Tinn, Siljan, Seljord, Nissedal, Hjartdal, Fyresdal og Drangedal. Flest sannsynlige hekkelokaliteter ble registrert i Skien og Vinje, som hadde syv hver. Skien er Telemarks klart største jordbrukskommune, og en del viper her er kanskje ikke så overraskende. Arealet med jordbruksland er langt mindre i Vinje, men hele fem av de aktuelle hekkelokalitetene her var i våtmark eller myr. Brukes tettheten per jordbruksland fra kommunene Skien, Bø, Sauherad og Vinje (0,43 par/km²) til å beregne fylkets vipebestand, gir dette 127 par. Viper fra Jomfruland og Stråholmen bør legges til dette tallet, da tettheten her er langt høyere. Gitt en viss underrapportering, samt manglende data angående hekkeforekomsten i myrområdene i indre deler av fylket, er det realistisk å anta en bestand på 150-200 par for Telemark.

Vestfold

Totalt 171 mulige par ble rapportert fra 71 aktuelle hekkelokaliteter i Vestfold i perioden 2011-2013. De aller fleste (57 lokaliteter, 136 par) befant seg i kommunene Tønsberg, Stokke, Sandefjord, Nøtterøy og Larvik, som alle er kystkommuner. Hvis vi antar at resten av fylket har en tetthet tilsvarende disse kommunene (0,72 par/km² jordbruksland), gir dette en fylkesbestand på 328 par. Dette er trolig for høyt, ettersom mye tyder på at tettheten er noe lavere i de fleste av de andre kommunene. Blant annet ble ingen viper rapportert fra aktuelt hekkehabitat i Lardal og Svelvik. Med utgangspunkt i gjennomsnittlig antall hekkelokaliteter per areal jordbruksland i de samme kommunene (0,27 per km²) og gjennomsnittlig antall par per lokalitet i fylket for øvrig (2,4), får vi et fylkesestimat på 283 par. På bakgrunn av dette anser vi det som

Figur 3. (a) Hekkebestanden av vipe på Lista i perioden 1994-2012. (b) Rastende viper på Lista i perioden 1990-2012. Cjengitt fra Olsen (2012).

sannsynlig at fylkesbestanden ligger et sted mellom 200 og 300 par.

Buskerud

Totalt 160 mulige par ble rapportert fra 57 aktuelle hekkelokaliteter i Buskerud mellom 2011 og 2013. Flest par ble rapportert fra Ringerike, Hol, Øvre Eiker og Lier kommuner. Hverken i Drammen, Flå, Flesberg eller Rollag ble det rapportert inn viper fra mulige hekkelokaliteter i aktuelt tidsrom, men alle disse kommunene har relativt små arealer dyrket mark. Tettheten ser for øvrig ut til å være en del lavere enn landsgjennomsnittet for de fleste kommuner (gjennomsnitt for Buskerud: 0,28 par/km² jordbruksland). Selv om arten utvilsomt er underrapportert fra enkelte områder, er det lite sannsynlig at fylkesbestanden er særlig mye større enn 300 par. Et fylkesestimat på 200-300 par virker dermed fornuftig.

Oppland

I *Fugler i Oppland* antydes en fylkesbestand på 1000-2000 par. Samtidig var arten i tilbakegang i lavlandet allerede mot siste halvdel av 90-tallet (Norsk Ornitologisk Forening avd. Oppland 1997). På Lesjaleira i Lesja ble arten fulgt tett i perioden 1986-1991, og hele 72 reir ble funnet her i 1989 (Jordhøy & Kålås 1992). Både før og etter 1989 var reirantallet lavere (gjennomsnittlig tetthet i perioden: 7,6 territorier/km² kulturreng, Jordhøy & Kålås 1992), men etter 1991 ser bestanden ut til å ha fortsatt sin nedgang. Kun 1-5 individer har blitt observert i området i hekketid de siste fem årene (Artsobservasjoner 2014, P. Jordhøy pers. medd.). Hvis man på bakgrunn av dette regner med en hekkebestand på 1-3 par i 2010-2014, tilsvarer det en nedgang på 94-98 % siden 1987-1991! Spesielt i indre deler av Oppland

hekker en del vipper på myrer i fjellet, men i de lavereliggende regionene hekker de fleste i jordbruksland. Totalt 224 mulige par ble rapportert fra 122 aktuelle hekkelokaliteter mellom 2011 og 2013. Først og fremst i Gran var dekningsgraden god, men også i Dovre og i Vestre og Østre Toten ble det rapportert vipper fra en del lokaliteter. En tetthet tilsvarende den i Gran kommune (0,61 par/km² jordbruksland) i øvrige deler av Oppland gir et fylkesestimat på 659 par. Denne tettheten er trolig noe høyere enn gjennomsnittet. Benyttes den gjennomsnittlige tettheten for Dovre, Vestre og Østre Toten og Gran (0,44 par/km² jordbruksland), gir det et fylkesestimat på 478 par. Man kan også ta utgangspunkt i tettheten av hekkelokaliteter for vipe i de fire kommunene (0,22/km² jordbruksland), og gjennomsnittlig antall par per lokalitet for fylket sett under ett (2,04), noe som gir et estimat på 485 par. Selv om en del vipper i Oppland hekker i myr, er det av vår oppfatning at antallet ikke er så høyt at det påvirker beregningene i veldig stor grad. Vi anser det derfor som sannsynlig at fylkesbestanden teller mellom 400 og 700 par.

Hedmark

Hedmark er vårt største jordbruksfylke, og det skulle derfor være mye aktuelt hekkehabitat for vipa her. Totalt 340 mulige hekkende par ble rapportert fra 158 forskjellige lokaliteter i perioden 2011-2013. Mye tyder på at kartleggingsaktiviteten var relativt moderat de fleste steder, men for kommunene Kongsvinger, Hamar, Ringsaker og Stange er det mulig å danne seg et bilde av artens forekomst på bakgrunn av observasjonsmaterialet. Disse kommunene er nok mer besøkt av fuglekikkere enn andre kommuner i fylket. En tetthet tilsvarende den i dette området (0,44 par/km² jordbruksland) for resten av fylket gir et fylkesestimat på 506 par. Hvis vi bruker antallet hekkelokaliteter per jordbruksareal i de samme kommunene (0,14), samt gjennomsnittlig antall par per lokalitet for fylket sett under ett (2,15) gir dette et estimat på 350 par. Vi er usikre på representativiteten for disse tetthetene, men foreslår et fylkesestimat på 400-600 par for Hedmark.

Oslo og Akershus

Totalt 249 mulige vipepar ble rapportert fra 91 potensielle hekkelokaliteter i Oslo og Akershus. Dekningsgraden var tilsynelatende god i perioden, og kommunene Aurskog-Høland, Ski og Nes utmerker seg som spesielt viktige vipeområder. De to førstnevnte er fylkets desidert største jordbrukskommuner. Med utgangspunkt i tettheten

På bakgrunn av NOFs kartlegging av vipa i Norge estimerer vi den norske vipebestanden til 7 500-10 000 par i perioden 2011-2013. Rundt en tredjedel av den norske bestanden hekker i Rogaland. Foto: Ingar Jostein Øien.

for disse tre kommunene (0,51 par/km² jordbruksland) får vi en fylkesbestand på 418 par. Det er likevel forhold som tyder på at tettheten i mindre viktige jordbrukskommuner er en del lavere. Tar man utgangspunkt i tettheten av hekkelokaliteter i de tre kommunene (0,17/km² jordbruksland), og gjennomsnittlig antall par per lokalitet for fylket sett under ett (2,74) gir det et estimat på 385 par. På bakgrunn av observasjonsmaterialet, samt beregningene over, foreslår vi en fylkesbestand på 300-400 par.

Østfold

Til sammen 337 potensielle par ble rapportert fra 119 aktuelle hekkelokaliteter i Østfold mellom 2011 og 2013. Dekningsgraden synes å ha vært god i store deler av fylket, og tallene gjenspeiler derfor trolig mye av virkeligheten. Flest vipper ser ut til å hekke i ytre deler av fylket, og mye tyder på at Halden, Sarpsborg og Fredrikstad er de viktigste vipekommunene. Det er også en del vipper i Rygge, Råde, Trøgstad og Hvaler. Sistnevnte kommune har den desidert høyeste tettheten av vipe (5,75 par/km² jordbruksland). For en beregning av fylkesbestanden basert på tettheter bruker vi imidlertid tetthetene fra Halden, Fredrikstad og Våler (0,61 par/km²). Dette gir en ganske bra geografisk spredning, og alle tre kommuner virker samtidig å være relativt godt undersøkt. Med dette som utgangspunkt blir den samlede bestanden for fylket på 465 par. Vi foreslår et fylkesestimat på 400-500 par, som stemmer bra overens med en bestand på 300-500 par foreslått av Fredriksen mfl. (2011).

Diskusjon

Oppsummeringen av «Årets Fugl 2012» levner liten tvil om en markert nedgang

i den norske vipebestanden de siste 20 årene. Det beste tallgrunnlaget for nedgangen er fra fylkene Vest-Agder, Rogaland og Hordaland, men også fra enkeltlokaliteter i Oppland, Sør-Trøndelag og Nordland. I lavereliggende deler av Østlandet og fra de to nordligste fylkene er datamaterialet mer mangelfullt. Imidlertid viser trekkdata fra Nordre Øyeren (Akershus) en svak oppgang i forekomsten av vipe (ikke signifikant; Kvebæk mfl. 2009). Det er mulig at situasjonen i denne delen av landet tross alt er noe bedre enn andre steder. Det nasjonale bestandsestimatet viser en vipebestand på 7380-10 000 par i Norge (tabell 1), noe som for en-

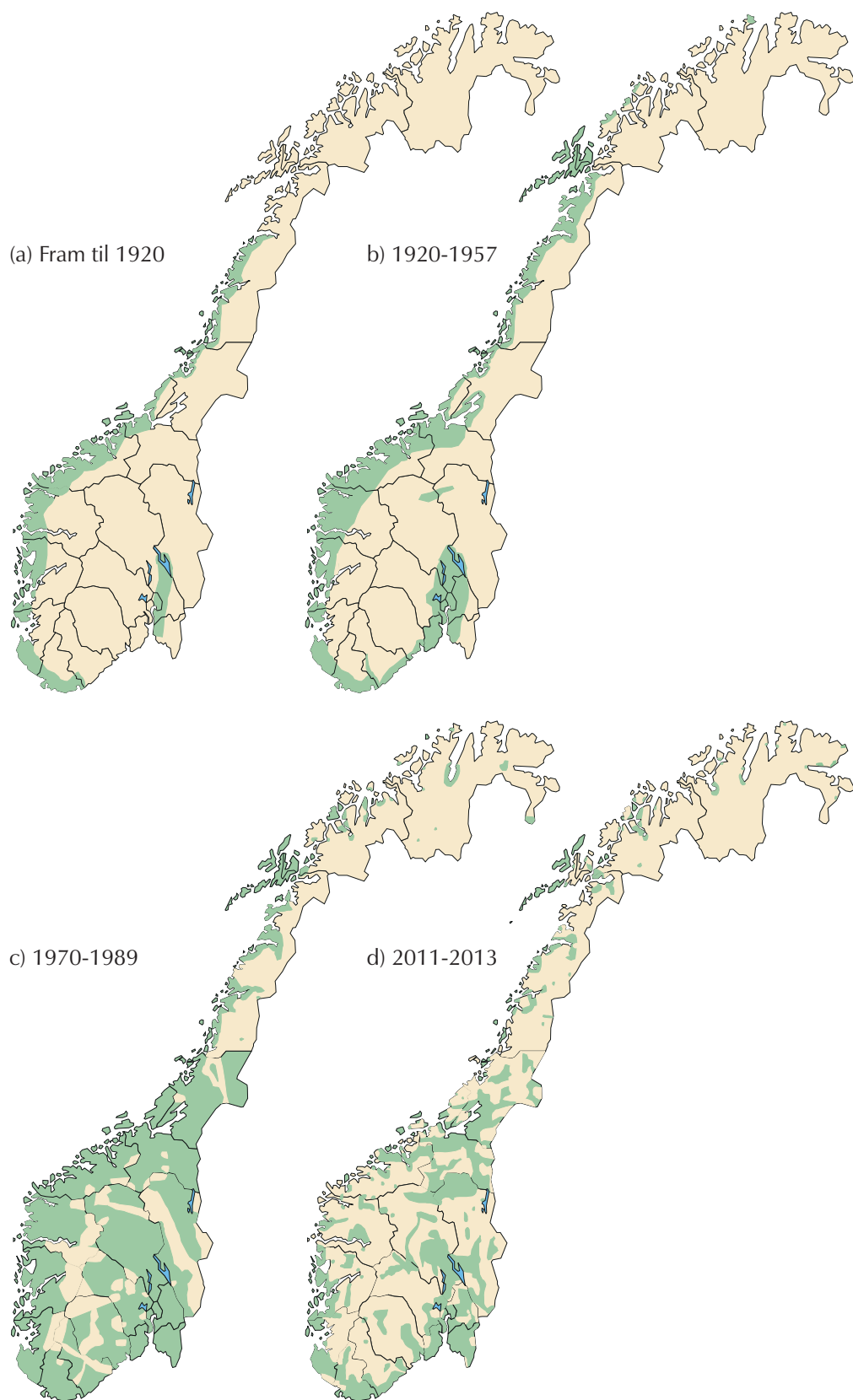
Tabell 1. Fylkesvis oversikt over den norske vipebestanden i perioden 2011-2013. De fleste tallene er anslag basert på tettheter og dekningsgrad, men for noen fylker tilsvarer tallene antallet vipper rapportert i Artsobservasjoner. Tallene for Rogaland og Vest-Agder er hentet fra hhv. Mjølshnes (2014) og Olsen (2012).

Fylke	Antall par	
	Min	Maks
Finnmark	30	50
Troms	100	200
Nordland	400	600
Nord-Trøndelag	500	750
Sør-Trøndelag	550	700
Møre & Romsdal	400	600
Sogn & Fjordane	100	150
Hordaland	300	350
Rogaland	2700	3300
Vest-Agder	150	150
Aust-Agder	100	200
Telemark	150	200
Vestfold	200	300
Buskerud	200	300
Oppland	400	700
Hedmark	400	600
Oslo & Akershus	300	400
Østfold	400	500
Totalt	7380	10000

kelthets skyld kan avrundes til 7500-10 000 par. Dette er i underkant av en fjerdedel av minimumsverdien i det forrige estimatet. Ser man på graden av nedgang i ulike deler av landet de siste 15-20 årene er det ikke urimelig å anta en samlet nedgang på 75 % for hele landet. Estimatet fra Kålås & Byrkjedal (1981) tok utgangspunkt i en tetthet på 2 par/km² jordbruksland og myr. Slike tettheter ser i dag ut til å finnes kun på Jæren og i enkelte andre spesielt viperike kommuner. Vipas geografiske utbredelse i Norge de siste hundre årene oppsummeres i figur 4.

Årsaker til tilbakegangen

Årsakene til bestandsnedgangen har overalt blitt tilskrevet intensivering i landbruket og følgelig degradering av vipas hekkehabitater. Overgangen fra høyproduksjon til siloslått har vært formidabel, og store arealer har blitt uegnet som hekkehabitat på grunn av at gresset vokser for tett. Dette er påvist både i Finland og Sverige (Berg 2002). I Vest-Agder nevnes også omlegging fra gressproduksjon og beitedyr til kornproduksjon som en negativ faktor, da dette hvert år medfører mer maskinelt arbeid, som i sin tur ødelegger reir (Olsen 2012). Tap av fuktig gressmark har antakelig hatt enda større negativ effekt. I Danmark har kultivert gressmark blitt redusert med 60 % i perioden 1900-1984, og andelen oversvømte gressmarker har gått ned med 82 % mellom 1900 og 1992. I Skandinavia har fraværet av beite på strandenger forårsaket vekst av krattvegetasjon, og vadefuglfaunaen har i stor grad forsvunnet til fordel for spurvefugler (Møller 1983). I noen europeiske land har spredning av mais som avling vært svært ødeleggende. Områder i nord-Tyskland som tidligere var fuktig gressmark fungerer nå som økologiske feller: Habitatet virker forlokkende på vipa, men høstingen er tidsregulert til sent i rugeperioden eller tidlig ungestadium, med det resultat at egg og unger i stor grad blir ødelagt (Klinner 1991). Bestandsnedganger på over 90 % er registrert i disse områdene. En annen faktor som henger sammen med intensivt jordbruk er bruk av sprøytemidler. Selv om man regner med at pesticider som er godkjent for bruk i EU ikke utgjør en direkte trussel mot vipa, vet man lite om de indirekte effektene, for eksempel gjennom reduksjon av næringstilgang (Boatman 2004, Bright mfl. 2008). Foreløpige resultater fra de årlige vipe-tellingene på Jæren 2012-2014 viser at den negative trenden for vipe på dyrka mark fortsetter. For utmark (kulturbeite, lynghei) er derimot kurven i ferd med

Figur 4. Vipas geografiske utbredelse i Norge. De tre første kartene er gjengitt fra Haftorn (1958), Myrberget (1962) og Gjershaug (1994). En lignende figur (figur 3.1) ble brukt som «lærebokeksempel» i artsmonografien «The Lapwing» (Shrubb 2007), og viser ekspansjon av hekkeområdet. Kartet for perioden 2011-2013 bygger på data rapportert i Artsobservasjoner. Forskjellig grad av nøyaktighet og ulike tidsintervaller gjør at de fire kartene ikke nødvendigvis er helt sammenlignbare.

å flate ut, noe som viser at de største problemene ihvertfall i dette området er tilknyttet faktorer på dyrka mark (I. Byrkjedal pers. medd.).

Til tross for alle ulemper tilknyttet et intensivt jordbruk, har dette vært en gradvis prosess som startet allerede rundt 1950-tallet i Vest-Agder og på Jæren. Likevel økte vipebestanden i begge disse områdene i løpet av 1990-tallet (Byrkjedal mfl. 2012a, 2012b, Olsen 2012). I tillegg synes bestandsreduksjonen å være en generell utvikling over hele landet, og ikke nødvendigvis i områder der jordbruket er mest intensivt. Det er tydelig at dette ikke er hele forklaringen, og andre faktorer som predasjon, ferdsel, utbygging og ødeleggelse av våtmark spiller mest sannsynlig også inn.

I Europa overvintrer vipene vest for 0 °C-isotermen for januar. Estimerer tilsier at 2,8-4,0 millioner vipere overvintrer i Europa og Nord-Afrika, og 1,6-2,9 millioner vipere overvintrer i Sørvest-Asia og den kaspiske regionen tidlig på 2000-tallet (Wetlands International 2002). Vipa utnytter mange ulike habitater gjennom vinteren både på kontinentet i Vest-Europa og i Storbritannia, men oppholder seg for det meste på ulike typer jordbruksmark i lavlandet (Shrubbs 2007). Bare i Vest-Europa og Middelhavet er det overlapp mellom hekke- og vinterutbredelse. Viper fra Norge overvintrer hovedsakelig i Frankrike og Spania. Noen trekker også til Storbritannia og Irland, som også har en viktig funksjon som rasteområde vår og høst (Bakken mfl. 2003). Peach mfl. (1994) fant at vinterklima forklarer hele 69 % av voksenoverlevelse og 55 % av variasjonen i første års overlevelse hos vipere i Storbritannia. Kalde vintrer i Vest-Europa 2009/2010 og 2010/2011 kan således også være noe av forklaringen på den kraftige bestandsnedgangen på Lista (og kanskje også Jæren) i den samme perioden (figur 2, 3). Jakt er en annen faktor som påvirker overlevelse i overvintringsområdene, først og fremst i Frankrike, Italia, Hellas og Spania. Imidlertid er jakttrykket kraftig redusert i senere tid. Uttaket ble i 2009 anslått til 9 % av høstbestanden, eller 400 000-486 700 vipere (Petersen 2009).

Predasjon regnes i flere områder som den aller viktigste årsaken til reirtap hos vipe (Petersen 2009, Teunissen mfl. 2005). Selv om dette er en naturlig prosess, kan menneskelig påvirkning på predatorantall og habitat ha mye å si for hvor utsatt vipa er for slike trusler. For eksempel er fremmede arter som katt og mink, og kunstig høye bestander av rev og grevling ofte konsekvenser av menneskets tilstedeværelse. Det er i tillegg kjent at trusselen fra pre-

Norske vipere overvintrer hovedsakelig i Frankrike og Spania. Vinterklimaet har vist seg å forklare en stor del av svingningene i overlevelse i overvintringsområdene hos vipere som hekker i Storbritannia. Jakt utgjør også en betydelig trussel i deler av overvintringsområdene. Foto: Ingar Jostein Øien.

datorer øker kraftig når tettheten av vipere minker, noe som hovedsakelig skyldes et mindre effektivt reirforsvar (Seymour mfl. 2003). En redusert og spredt vipebestand forårsaket av intensivt jordbruk kan dermed være langt mer utsatt for predatorangrep enn en livskraftig bestand. Studier i Tyskland viste at nattaktive pattedyr, kanskje først og fremst rødvovler, var de viktigste predatorne på vipeunger i enkelte områder (Eikhorst & Bellebaum 2004). En studie i Nederland viste derimot at gråhegre, musvåk, kråke og røyskatt var viktigst (Teunissen mfl. 2005). I Norge er også vandrefalken ofte nevnt som en betydelig predator på vipe (bl.a. Olsen 2012). I tillegg er trane en betydelig predator på egg og unger hos vadefugler, og en sterkt økende hekkebestand av denne arten i mange jordbruksområder er sannsynligvis også negativt for vipene.

Tiltak

Restaurering og bevaring av våtmark og tilbakeføring til mindre intensivt jordbruk i delområder er konkrete tiltak som høyst sannsynlig kan virke positivt inn på vipa i Norge. Avsetting av areal, merking av vipereir tidlig i hekkesesongen og såkalt «vipevennlig slått» (se Larsen & Sandvik 1994) er tiltak fra bøndernes side som vil kunne være effektfulle. Måltrettet jakt på predatorer som mink, mår og rødvovler vil trolig også kunne bidra positivt. Slike tiltak har sannsynligvis hatt en god

effekt på bestanden av flere kulturlandskapsarter på Karmøy i senere tid (Kvinneland 2013). Oppkjøp eller leie av delarealer (≥ 2 ha) av ansvarlig forvaltningsmyndighet bør også vurderes, da dette vil være et langt billigere alternativ på lang sikt enn årlig økonomisk kompensasjon til bønder for avsetning av arealer. Områder som ligger brakk midt i intensivt drevet jordbruksmark vil kunne gi et tilfluktsted også for flere andre arter tilknyttet kulturlandskapet (Bright mfl. 2008). Det er imidlertid viktig at slike arealer blir plassert riktig, og at de skjottes på en måte som gjør dem attraktive for vipa (Chamberlain mfl. 2009). En seksårig studie i Storbritannia undersøkte effekten av lav pesticidbruk og heterogene avlinger i forbindelse med et kommersielt vekselbruk på forskjellige fuglearter tilknyttet kulturlandskapet. Effekten skjedde raskt, og var svært positiv for en rekke arter, inkludert vipe (Henderson mfl. 2008). Studien viser at selv et moderne drevet jordbruksområde kan bli et betydelig bedre hekkehabitat for fugler ved å øke heterogeniteten i avlingene og redusere bruken av pesticider.

Kollaps eller naturlige svingninger?

Vipebestanden i Norge har utvilsomt gått kraftig tilbake i mange områder de siste 20 årene, og det er all grunn til bekymring for artens framtid i Norge. Til tross for dette er det ikke første gang vipa er i tilbakegang her til lands. Jæren og Lista har lenge vært landets

beste vipeområder, og ifølge Collett (1921) var det sannsynligvis flere vipere på disse stedene enn i resten av landet til sammen rundt 1920. Til tross for dette var vipa sannsynligvis enda mer tallrik i dette området på 1870-tallet, da det etter sigende fantes flere titalls tusen vipere her (Collett 1921). Arten var imidlertid langt fra å være en vanlig fugl i flere andre deler av landet mot slutten av 1800-tallet, og var i all hovedsak bundet til kystnære områder (Collett 1921). Vipa startet sin innvandring til indre deler av Trøndelag rundt 1880, og på Østlandet så sent som rundt 1920. I Finnmark ble den først påvist hekkende i 1956 (Myrberget 1962).

Vipas frammarsj i Norge og Europa fram mot midten av 1900-tallet blir vanligvis sett i sammenheng med en utstrakt avskoging, drenering og oppdyrking av arealer i den samme perioden, og dermed et økende areal passende hekkehabitat. Man antar at dette habitatet har blitt mindre egnet for vipa etter hvert som driftsformene i jordbruket har blitt intensivert. Til tross for at dette i flere tilfeller ser ut til å være en korrekt antakelse, kan man på bakgrunn av historiske bestandssvingninger spørre seg hva som egentlig er en «normal vipebestand» i Norge. Kan dagens situasjon bare være et resultat av naturlige svingninger, eller er den et resultat av industrijordbruk, ødeleggelse av våtmark og etterstrebelse i overvintringsområdene? Svaret på dette er usikkert. Derimot kan vi med sikkerhet si at dagens intensive jordbruk og kontinuerlige ødeleggelse av verdifulle naturområder har en negativ effekt på dyre- og fugleliv over hele landet. Dette gjelder med andre ord ikke bare vipa. Vårt ansvar er å stanse denne ødeleggelsen, og sørge for at alle naturlig forekommende arter har de beste mulige forutsetningene for å opprettholde levedyktige bestander.

Forslag til ny rødlistestatus

Resultatene fra kartleggingen av «Årets Fugl» i 2012 tyder på at den norske vipebestanden sannsynligvis teller mindre enn 10 000 par. Dette er et mye lavere tall enn de 40-80 000 parene som ble anslått å hekke i Norge i 2004 (BirdLife International 2004). Resultatene fra NOFs landsdekkende kartlegging indikerer at det har vært en bestandsnedgang i størrelsesordenen 75 % i løpet av de siste 20 årene. Det medfører at vipa bør plasseres i kategorien «sterkt truet» (EN) basert på kriteriet A2, som forutsetter en bestandsreduksjon på 50-80 % over 10 år eller tre generasjoner (15 år for vipe; Kålås mfl. 2010).

Takk

En stor takk rettes til alle som har bidratt med observasjoner av vipe av eldre og nyere dato. Oppsummeringen av vipas status i Norge hadde naturligvis ikke vært mulig uten disse bidragene. En spesiell takk rettes til Anders Bjordal, Ingvar Byrkjedal, Per Jordhøy, Jon Opheim, Knut Sigbjørn Olsen og Peter Sjolte Ranke for supplerende opplysninger og materiale til artikkelen. Takk også til Tomas Aarvak for produksjon av plottkart og Paul Shimmings for bidrag til «English summary». NOF mottok økonomisk støtte til den landsdekkende kartleggingen av vipe i 2012 fra Viltfondet hos Fylkesmennesen miljøvern avdelinger i: Aust-Agder, Buskerud, Hordaland, Nord-Trøndelag, Oppland, Oslo og Akershus, Sør-Trøndelag, Telemark, Troms og Vestfold.

English summary

The northern lapwing *Vanellus vanellus* was selected as «Bird of the Year» by BirdLife Norway in 2012. This article summarises results from the national survey in 2012. All data was collected via the Norwegian reporting system for birds (Artsobservasjoner). Data from 2011 and 2013 were also included to supplement observations from 2012. In total 30 000 northern lapwing observations were reported from throughout Norway in the years 2011-2013. Based on this material, the Norwegian northern lapwing population is estimated to 7500-10 000 breeding pairs. One third of the total population was found in just one county (Rogaland). Our estimate is only one quarter of the previous Norwegian population estimate, indicating a 50-80 % population decline during the last 10-15 years. The decline is probably mainly due to intensification in Norwegian agricultural practices, but other factors such as predation and wetland drainage and destruction may also contribute. Harvesting of wintering northern lapwings in France, Italy, Greece and Spain and cold winters probably influence survival rates in wintering areas. We suggest that Northern Lapwing should be classified as «Endangered» (EN) on the forthcoming Norwegian Red List (to be published in 2015) due to dramatic population declines during the last 15 years.

Litteratur

- Artsobservasjoner 2014. Rapportsystemet for fugler. Artsdatabanken og Norsk Ornitologisk Forening. Tilgjengelig fra: <http://www.artsobservasjoner.no/fugler> (Nedlastet: juli 2014).
- Bakken, V., Runde, O. & Tjørve, E. 2003. *Norsk ringmerkingsatlas. Vol. 1.* Stavanger Museum, Stavanger.
- Beintema, A. J. & Müskens, G. J. D. M. 1987. Nesting success of birds breeding in Dutch agricultural grasslands. *Journal of Applied Ecology* 24: 743-758.
- Bengtson, R., Johnsen, A., Selås, K. O. & Steel, C. 2009. *Hekkefuglatlas for Aust-Agder 1995-2004.* Fugler i Aust-Agder Supplement nr. 1 2009. Norsk Ornitologisk Forening avdeling Aust-Agder, Arendal.
- Berg, Å. 2002. Composition and density of bird communities in Swedish farmland-forest mosaic landscapes. *Bird Study* 49: 153-165.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: Population estimates, trends and conservation status.* BirdLife Conservation Series No. 12. BirdLife International, Cambridge.
- Boatman, N. D., Brickle, N. W., Hart, J. D., Milsom, T. P., Morris, A. J., Murray, A. W. A., Murray, K. A. & Robertson, P. A. 2004.

- Evidence for the indirect effects of pesticides on farmland birds. *Ibis* 146: 131-143.
- Bollingmo, T. & Breiehagen, T. 1977. Fugleobservasjoner i Øvre Pasvik fra oktober 1972 til juli 1974 og litt om forandring i enkelte arters status. *Sterna* 16: 99-107.
- Bright, J. A., Morris, A. J. & Winspear, R. 2008. *A review of indirect effects of pesticides on birds and mitigating land-management practices.* RSPB Research Report No. 28, 66 s.
- Byrkjedal, I., Grønstøl, G. B., Lislevand, T., Pedersen, K. M., Sandvik, H. & Stalheim, S. 1997. Mating systems and territory in lapwings *Vanellus vanellus*. *Ibis* 138: 129-137.
- Byrkjedal, I., Kyllingstad, K., Efteland, S. & Grøsfjell, S. 2003. Bestandsutviklingen hos vipe, storspove og tjeld på Jæren, 1997-2002. *Falco* 32: 15-21.
- Byrkjedal, I., Kyllingstad, K., Efteland, S. & Grøsfjell, S. 2012a. Population trends of northern lapwing, Eurasian curlew and Eurasian oystercatcher over 15 years in a southwest Norwegian farmland. *Ornis Norvegica* 35: 16-22.
- Byrkjedal, I., Kyllingstad, K., Efteland, S. & Grøsfjell, S. 2012b. Hvor mange vipere hekker det på Jæren? *Falco* 41: 87-94.
- Chamberlain, D., Gough, S., Anderson, G., MacDonald, M., Grice, P. & Vickery, J. 2009. Bird use of cultivated fallow 'lapwing plots' within English agri-environment schemes. *Bird Study* 56: 289-297.
- Collett, R. 1921. *Norges fugle. Andet bind.* Aschehoug & Co, Kristiania.
- Eikhorst, W. & Bellebaum, J. 2004. Prädatoren kommen nachts – Gelegeverluste in Wiesenvogelschutzgebieten Ost- und Westdeutschlands. *Naturschutz & Landschaftspflege Niedersachsen* 41: 81-89.
- Fredriksen, Å. S., Haga, A., Hardeng, G., Johansen, P. - A., Lågbu, Ø., Sørli, T. & Vikar, M. 2011. Artsliste, bestander og trender. *Østfold Natur* 46: 157-165.
- Glutz von Blotzheim, U. N., Beuer, K. M. & Bezzel, E. 1975. *Handbuch des Vogel Mitteleuropas. Vol. 6.* Akademische Verlagsgesellschaft AULA-Verlag, Weisbaden.
- Gjershaug, J. O., Thingstad, P. G., Eldøy, S. & Byrkjedal, S. 1994. *Norsk fugleatlas.* Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu. 551 s.
- Haftorn, S. 1958. Populasjonsendringer, spesielt geografiske forskyvninger, i den norske avifauna de siste 100 år. *Sterna* 3: 105-137.
- Harris, G. 1964. Climatic changes since 1860 affecting European Birds. *Weather* 19: 70-79.
- Henderson, I. G., Ravenscroft, N., Smith, G. & Holloway, S. 2008. Effects of crop diversification and low pesticide inputs on bird populations on arable land. *Agriculture, Ecosystems and Environment* 129: 149-156.
- Jordhøy, P. & Kålås, J. A. 1992. *Lesjaleirene – Effekter av flomsikring, drenering og oppdyrking på fuglefaunaen.* NVE Biotopjusteringsprogrammet – Terskelprosjektet, Informasjon nr. 34. 80 s.
- Klinner, B. 1991. Breeding waders on wet grassland (inner sites) in West Germany: recent data. *Wader Study Group Bulletin* 61. Supplement: 22-25.
- Kvebæk, Y., Sæther, T., Aspeland, T. & Hobøl, E. 2009. *Nordre Øyeren – Trend, trekkprofil og preferanseområde for viktige vannfuglarter. Komplette statusliste og øvrige artsverdier.* Fylkesmannen i Oslo og Akershus Rapport 2/2009. 67 s.
- Kvinnesland, A. 2013. *Prosjekt Vern Vipa.* Rapport 1-2012. 72 s.
- Kålås, J.A. 1994. Vipe *Vanellus vanellus*. S. 178 i Gjershaug J. O., Thingstad P.G., Eldøy S. & Byrkjedal S. (red.). *Norsk fugleatlas.* Norsk Ornitologisk Forening, Klæbu.
- Kålås, J. A. & Byrkjedal I. 1981. Vadefuglenes

Vipeunge i det norske kulturlandskapet - et syn som blir stadig mer sjeldent. En mer bevisst jordbrukspolitik og større heterogenitet i jordbruket vil trolig kunne bidra positivt til utviklingen i den norske vipebestanden, og kanskje føre til at dette igjen blir et vanligere syn her til lands. Foto: Ingar Jostein Øien.

- hekkstatus i Norge med Svalbard. *Proc. Second Nordic Ornith. Congr.* 1979: 57-74.
- Kålås, J. A., Gjershaug, J. O., Husby, M., Lifjeld, J. T., Lislevand, T., Strann, K.-B. & Strøm, H. 2010. *Norsk rødliste 2010 - Fugler Aves*. Artsdatabanken, Trondheim.
- Kålås, J. A., Husby, M., Nilsen, E. B. & Vang, R. 2014. Bestandsvariasjoner for terrestriske fugler i Norge 1996-2013. *NOF-Rapport* 4-2014. 36 s.
- Kålås, J. A., Viken, Å. & Bakken, T. 2006. *Norsk Rødliste 2006*. Artsdatabanken, Trondheim.
- Larsen, T. 1994. Vipa i Hordaland. *Krompen* 94: 153-157.
- Larsen, T. & Sandvik, H. 1994. Status for vipa i Norge 1994. *Vår Fuglefauna* 17: 196-204.
- Larsson, T. 1976. Composition and density of the bird fauna in Swedish shore meadows. *Ornis Scandinavica* 7: 1-12.
- Meyer, K. A. 2004. *Fugler i Nordland*. Norsk Ornitologisk Forening avdeling Nordland, Rana.
- Mjølvsnes, K. R. 2014. Vipa på Jæren. 3 år med vipetellinger i Klepp, Time og Hå. *Mangfold Rapport* 1-2014. 35 s.
- Myrberget, S. 1962. Vipas utbredelse i Norge. *Sterna* 5: 1-14.
- Møller, H. S. 1975. Danish salt marsh communities of breeding birds in relation to different types of management. *Ornis Scandinavica* 6: 125-133.
- Møller, A. P. 1983. Changes in Danish farmland habitats and their populations of breeding birds. *Holarctic Ecology* 6: 95-100.
- Newton, A. 1895. *A Dictionary of Birds*. A. & C. Black, London.
- Norsk Ornitologisk Forening avd. Oppland 1997. *Fugler i Oppland*. Norsk Ornitologisk Forening avd. Oppland, Gjøvik.
- Olsen, K. S. 1995. Vipas status i Vest-Agder pr. 1994. *Piplerka* 25: 5-15.
- Olsen, K. S. 2012. Vipe – status for hekkbestanden i Vest-Agder pr. 2012. *Piplerka* 43: 8-22.
- Olsen, T. A. 2011. Vipebestanden kollapser! Tilgjengelig fra: <http://www.listafuglestasjon.no/default.asp?pxside=news&pxnewsid=174> (Nedlastet: april 2014).
- Parish, D.M.B. & Coulson, J.C. 1998. Parental investment, reproductive success and polygyny in the lapwing, *Vanellus vanellus*. *Animal Behaviour* 56: 1161-1167.
- Peach, W. J., Thompson, P. S. & Coulson, J. C. 1994. Annual and long-term variation in the survival rates of British lapwings *Vanellus vanellus*. *Journal of Animal Ecology* 63: 60-70.
- Pedersen, C. 2011. 3Q: Overvåkingen av fugler i jordbrukets kulturlandskap – resultater og trender. *Vår Fuglefauna* 34: 66-71.
- Petersen, B.S. 2009. European Union management plan 2009-2011: Lapwing *Vanellus vanellus*. *Nature 2000, Technical Report* 2009-033, 56 s.
- Ranke, P. S. & Øien, I. J. 2012. Vipe – Årets Fugl for andre gang. *Vår Fuglefauna* 35: 8-10.
- Seymour, A. S., Harris, S., Ralston, C. & White, P.C.L. 2003. Factors influencing the nesting success of lapwings *Vanellus vanellus* and behaviour of red fox *Vulpes vulpes* in lapwing nesting sites. *Bird Study* 50: 39-46.
- Shrubbs, M. 1990. Effects of agricultural change on nesting lapwings *Vanellus vanellus* in England and Wales. *Bird Study* 37: 115-127.
- Shrubbs, M. 2007. *The Lapwing*. T & A. D. Poyser, London.
- Skog og Landskap 2014. Arealstatistikk. Norsk institutt for skog og landskap. Tilgjengelig fra: <http://www.skogoglandskap.no/seksjoner/arealstatistikk> (Nedlastet: august 2014).
- Soikelli, M. 1965. On the structure of the bird fauna on some coastal meadows in western Finland. *Ornis Fennica* 42: 101-111.
- Soikelli, M. & Salo, J. 1979. The bird fauna of abandoned shore pastures. *Ornis Fennica* 56: 124-132.
- Strann, K. - B. & Bakken, V. 2004. *HekkefuglAtlas for Troms*. Norsk Institutt for naturforskning, Tromsø.
- Teunissen, W., Schekkerman, H., Willems, F. & Majoor, F. 2008. Identifying predators of eggs and chicks of lapwing *Vanellus vanellus* and black-tailed godwit *Limosa limosa* in the Netherlands and the importance of predation on wader reproductive output. *Ibis* 150: 74-85.
- Tucker, G. M. & Evans, M. 1997. *Habitats for Birds in Europe: a conservation strategy for the wider environment*. BirdLife Conservation Series No. 6. BirdLife International, Cambridge.
- Ulfstrand, S. & Högstedt, G. 1976. Hur många fåglar häckar i Sverige? *Anser* 15: 1-32.
- Voous, K. H. 1960. *Atlas of European Birds*. Nelson, London.
- Wetlands International 2002. *Waterbird population estimates*. Wetlands International Global series No. 12. Wetlands International, Wageningen.